

Społeczne prawa człowieka w konwencjach oenzetowskich i europejskich

---

1. Akty oenzetowskie i europejskie o społecznych prawach człowieka

Dopiero w XX wieku silniej niż kiedykolwiek odżyła idea światowej ochrony praw człowieka. W wyniku zorganizowanej współpracy państw – członków Narodów Zjednoczonych doszło do wypracowania międzynarodowego systemu ochrony praw człowieka. Problematyce praw człowieka poświęca się wiele uwagi nie tylko w skali międzynarodowej, ale również europejskiej. Wydano wiele aktów prawnych o różnej randze, które mają zabezpieczać ich realizację. Do podstawowych dokumentów w zakresie społecznych praw człowieka należą zaliczyć:

- Powszechną Deklarację Praw Człowieka (Paryż, 10 grudnia 1948 r.);
- Międzynarodowy pakt praw gospodarczych, społecznych i kulturalnych, Zgromadzenie Ogólne ONZ, 16 grudnia 1966 r.;
- Europejską Kartę Socjalną – Turyn, 18 październik 1961 r.;
- Protokół dodatkowy do europejskiej Karty Socjalnej, 5 maja 1988 r.;
- Karta wspólnotowa podstawowych praw społecznych pracowników, Rada Europejska, Strasburg, 9 grudnia 1989 r.;
- Protokół zmieniający europejską Kartę Socjalną – Turyn, 21 października 1991 r.¹
- Zrewidowana (zmieniona) Europejska Karta Społeczna – Strasburg, 3 maja 1996 r.²

---

¹ *Prawa człowieka. Dokumenty międzynarodowe*, przekład i opracowanie B. Gronowska, T. Jasudowicz, C. Mik, Toruń 1993.

² *Prawa człowieka wybór dokumentów międzynarodowych*, opracowanie i przekład: B. Gronowska, T. Jasudowicz, C. Mik, Toruń 1999, s. 211; *Przewodnik po Europejskiej Karcie Społecznej*, Warszawa 2002, s. 24 i n.

2. Zakres i charakter praw społecznych

Prace nad Paktem Praw Człowieka trwały wyjątkowo długo, bo rozpoczęte w 1947 roku zakończyły się dopiero dziewiętnaście lat później w 1966 roku. Powolność ich była spowodowana przede wszystkim poważnymi rozbieżnościami, jakie wystąpiły między państwami członkowskimi. Należy pamiętać, że o ile „kompromis i synteza między różnymi cywilizacjami, doktrynami i stanowiskami były względnie łatwe do osiągnięcia, gdy chodziło o Deklaracje, pozbawioną mocy prawnej, o tyle gdy chodziło o wynegocjowanie Paktów – wiążących umów, stanowiska państw były bardziej nieprzejednane, zwłaszcza gdy polityczno-międzynarodowym tłem tych prac była zimna wojna”³.

Argumentem decydującym o uchwaleniu dwóch odrębnych paktów było twierdzenie, że prawa ekonomiczne, socjalne i kulturalne mogą być realizowane tylko progresywnie, natomiast prawa i wolności publiczne oraz wolności osobiste powinny być zagwarantowane niezwłocznie⁴.

Zakres przedmiotowy Paktów w niewielkim stopniu odbiega od postanowień Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka, która była dla nich punktem wyjścia, i tak we wstępie stwierdza się, że „ideał wolnej istoty ludzkiej, wyzwolonej od strachu i niedostatku, może być osiągnięty tylko wówczas, kiedy będą stworzone warunki pozwalające każdemu na korzystanie ze swych praw obywatelskich i politycznych, jak również praw gospodarczych, socjalnych i kulturalnych”⁵.

Pakty zostały uchwalone przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych na XXI sesji na podstawie projektu przedstawionego przez Komitet III, obradujący pod przewodnictwem Warzazi (Maroko), jednej z najrzęczniejszych dyplmatek Trzeciego Świata. Na uroczystym końcowym posiedzeniu sekretarz generalny U Thant, przewodniczący Zo Pashwag oraz 120 delegacji z całego świata ocenili ten fakt jako wydarzenie o wielkim historycznym znaczeniu, wydarzenie epokowe⁶.

Pakty uczyniły ogromny krok naprzód w rozwoju praw człowieka. Zamykają one pewien etap w kształtowaniu ich międzynarodowej ochrony, zapoczątkowanej bezsprzecznie Powszechną Deklaracją, ale znacznie już przekraczającej jej zakres. Uwzględniają, a jednocześnie same są rezultatem rozwoju, jaki nastąpił w ONZ w latach 1948–1966. Pakty Praw Człowieka przedstawiają w działalności ONZ najwyższy wyraz humanizmu, myśli prawnej i społecznej w obecnym rozwoju ludzkości⁷.

Znaczenie, jakie mają ekonomiczne, społeczne i kulturalne prawa człowieka, znalazło swój wyraz w rezolucji Zgromadzenia Ogólnego Narodów Zjednoczonych przyjmującej Pakty, która na pierwszym miejscu, przed Paktem Praw Obywatelskich i Politycznych, wymienia Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych.

³ R. Kuźniar, *O prawach człowieka, idee, konstytucje, praktyka*, Warszawa 1992, s. 61.

⁴ A. Michalska, *Podstawowe prawa człowieka w prawie wewnętrznym a Pakty Praw Człowieka*, Warszawa 1976, s. 221.

⁵ *Prawa człowieka...*, s. 26.

⁶ Z. Resich, *Pakty Praw Człowieka*, „Nowe Prawo” 1969, nr 3, s. 327.

Prawa człowieka (ekonomiczne, społeczne, kulturalne) sformułowane w Pakcie są w porównaniu z niemającą wiążącego charakteru Powszechną Deklaracją Praw Człowieka znacznie bardziej rozwinięte i skonkretyzowane. Obok ogólnego stwierdzenia, że państwa wykorzystując posiadane możliwości, podejmą wszelkie kroki dla stopniowej realizacji praw wymienionych w Pakcie, dodatkowo określa on obowiązki ciężące na państwie w stosunku do poszczególnych praw, a mianowicie: „Każde Państwo ..... zobowiązuje się ..... w celu postępowego zapewnienia pełnego korzystania z praw uznanych w niniejszym Pakcie wszelkimi właściwymi sposobami, w tym w szczególności przez przyjęcie środków ustawodawczych”⁷⁸.

Wyliczanie praw Pakt rozpoczyna od prawa do pracy, a Powszechna Deklaracja Praw Człowieka wymienia na pierwszym miejscu prawo do ubezpieczeń społecznych, na drugim zaś prawo do pracy. Deklaracja i Pakt omawiają w zbliżony sposób prawo do pracy, ale o wiele szerzej zostało ono potraktowane w Pakcie. Stwierdzono, że państwa podejmą odpowiednie kroki w celu zapewnienia pełnego urzeczywistnienia tego prawa. Uznaje się również prawo każdej osoby do korzystania z właściwych warunków pracy, takich jak: wynagrodzenie za pracę o równej wartości bez jakiegokolwiek różnicy, bezpieczne i higieniczne warunki pracy, wypoczynek, czas wolny itd. (art. 7). Zabezpiecza się prawo do tworzenia i przystępowania do związków zawodowych i ich działalności. Prawo do strajku winno być wykorzystywane zgodnie z ustawodawstwem danego kraju (art. 8).

Formułując prawo każdego do zabezpieczenia społecznego, w tym do ubezpieczeń społecznych, Pakt nie określa wyraźnie, na kim ciąży obowiązek jego realizacji. Domaga się przyznania jak najszerzej ochrony i pomocy rodzinie, jako naturalnej i podstawowej komórce społeczeństwa, w szczególności w celu jej założenia i w okresie trwania odpowiedzialności rodziny za opiekę i wychowanie dzieci pozostających na jej utrzymaniu⁷⁹. Szczególną opieką należy otaczać matki przed i po urodzeniu dziecka. Specjalne kroki powinny być podjęte dla zapewnienia pomocy i ochrony wszystkim dzieciom i młodzieży bez żadnej dyskryminacji ze względu na pochodzenie lub inne przyczyny. W Pakcie podkreśla się, że „Należy chronić dzieci i młodzież przed wyzyskiem gospodarczym i społecznym. Zatrudnianie ich przy pracy szkodliwej dla ich moralności lub zdrowia albo niebezpiecznej dla życia mogącej przeszkodzić w ich normalnym rozwoju powinno być karane przez prawo”¹⁰.

Przedstawione prawa, w Deklaracji, zostały tylko ogólnie sformułowane w porównaniu z Paktem, w którym tym problemom poświęcono wiele uwagi ze względu na ich znaczenie w rozwoju człowieka.

Pakt, uznaje prawo każdego do dostatecznego poziomu życia i zobowiązuje państwa do podjęcia odpowiednich kroków dla zapewnienia wykonania tego prawa. Proklamując prawo każdego do wolności od głodu wskazuje na konieczność:

- ulepszenia metod produkcji;

⁷ Z. Resich, *Międzynarodowa ochrona praw człowieka*, Warszawa 1981, s. 47.

⁸ *Prawa człowieka...*, s. 27, art. 2 pkt 1.

⁹ *Prawa człowieka...*, s. 30, art. 10.

¹⁰ *Ibidem*, s. 31, art. 10.

- konserwacji i dystrybucji żywności;
- wykorzystania wiedzy technicznej i naukowej;
- reformowania systemów rolnych;
- zapewnienia sprawiedliwego rozdziału światowych zapasów żywności.

Natomiast zapewnienie realizacji prawa każdego do korzystania z najwyższego osiągalnego poziomu ochrony zdrowia fizycznego i psychicznego wymaga od państw – stron zobowiązania się do podjęcia kroków koniecznych dla zmniejszenia wskaźnika martwych urodzeń i śmiertelności niemowląt, poprawy warunków higieny środowiskowej i przemysłowej, zapobiegania, leczenia i zwalczania chorób epidemicznych, endemicznych, zawodowych i innych oraz stworzenia warunków zapewniających wszystkim świadczenia i opiekę lekarską.

Szczegółowo określono warunki i zasady realizacji prawa do nauki, jak i cel nauczania, a mianowicie: „nauczanie powinno zmierzać do pełnego rozwoju osobowości i poczucia godności ludzkiej oraz umacniać poszanowanie praw człowieka i podstawowych wolności”¹¹. Realizacja tego celu wymaga, aby nauczanie podstawowe było obowiązkowe, bezpłatne i dostępne dla wszystkich. Również nauczanie średnie we wszystkich formach, w tym kształcenie techniczne i zawodowe będzie upowszechnione i dostępne dla wszystkich przez stopniowe wprowadzanie zasady nieodpłatności. Podobną drogę postępowania przewidziano dla szkolnictwa wyższego. Zapewniono także możliwość uzupełnienia wykształcenia w zakresie szkoły podstawowej tym osobom, które takiego nie ukończyły z różnych powodów. Pakt nałożył na strony, które w chwili przystąpienia nie mogły zapewnić realizacji zasady bezpłatnego i obowiązkowego nauczania państwowego, obowiązek opracowania i przyjęcia w ciągu dwóch lat szczegółowego planu wprowadzenia w życie tej zasady.

W rozważaniach nad zakresem społecznych praw człowieka poczesne miejsce zajmują konwencje europejskie. Europejska Karta Socjalna jest traktatem międzynarodowym o charakterze regionalnym i ogólnym. Mimo głoszonej przez Radę Europy tezy o nierozdzielności i współzależności praw człowieka, prawa socjalne zostały wydzielone z Konwencji Europejskiej w odrębny akt międzynarodowy – Kartę Socjalną¹². Powodem takiej decyzji było słabsze zakorzenienie spraw socjalnych w europejskim systemie konstytucyjnym, a przy tym trudne w realizacji i kosztowne. Wpływało to na pozostawanie Karty w tyle za Konwencją pod względem znaczenia międzynarodowego i wpływu na budowę nowej Europy¹³.

Pierwsze pozytywne dla Karty sygnały wystąpiły w dekadzie lat osiemdziesiątych, kiedy we Wspólnocie Europejskiej skonkretyzowały się projekty zintegrowanego rynku europejskiego oraz europejskiej przestrzeni ekonomicznej i socjalnej i gdy okazało się, że osiągnięcie tej przestrzeni socjalnej przez Wspólnotę napotyka na trudności. Wów-

¹¹ *Prawa człowieka...*, s. 32, art. 13.

¹² R. Blanpain, M. Matey, *Europejskie prawo pracy w polskiej perspektywie*, Warszawa 1993.

¹³ *Ibidem*, s. 244 – Kartę Socjalną porównano do uśpionej królowej, oczekującej na zbawcy z bajki.

czas zwrócono uwagę na Europejską Kartę Socjalną. Zainteresowanie to wzmogło niepowodzenie, jakiego doznała w 1989 roku Wspólnotowa Karta Podstawowych Praw Socjalnych Pracowników, która miała charakter dokumentu politycznego, a nie normatywnego. Następnym ważnym sygnałem dla Europejskiej Karty Socjalnej jest proces demokratyzacji w Europie Środkowo-Wschodniej, który przyczynił się do sięgnięcia po kartę. Staje się ona wzorem europejskich stosunków społecznych, opartym na równowadze interesów, zasad i struktur sprawdzonych w Europie Zachodniej.

We wstępie Europejskiej Karty Socjalnej nakreślono następujące podstawowe cele:

- zapewnienie korzystania z praw socjalnych bez dyskryminacji z powodu rasy, koloru skóry, płci, wyznania, poglądów politycznych, pochodzenia narodowościowego i społecznego;
- poprawa poziomu życia i zapewnienie dobrobytu ludności, zarówno wiejskiej i miejskiej.

Rada Europy traktuje wstęp jako wyznacznik wykładni Karty¹⁴.

Z zapisu w art. 20 Karty wynika, że jej część I ma być przez państwa traktowana jako deklaracja celów, do których urzeczywistnienia Strona będzie dążyć przy zastosowaniu wszelkich właściwych środków. Ponadto postanowienia części I stanowią podstawowe zasady Karty, które dotyczą: pracy, jej warunków i płacy; prawa przesyłania się pracowników i pracodawców, do rokowań zbiorowych; dzieci i młodzieży mającej prawo do szczególnej ochrony przed zagrożeniami fizycznymi i moralnymi; kobiet w razie macierzyństwa do szczególnej ochrony pracy; poradnictwa zawodowego i szkolenia zawodowego; ochrony zdrowia; zabezpieczenia społecznego pracowników i osób pozostających na ich utrzymaniu; prawa korzystania ze świadczeń opieki społecznej; osób niepełnosprawnych, które mają prawo do szkolenia zawodowego, rehabilitacji oraz readaptacji zawodowej i społecznej; rodziny, która ma prawo do właściwej ochrony społecznej, prawnej i ekonomicznej; matki i dziecka – mają prawo do właściwej ochrony społecznej i ekonomicznej; obywateli każdej z układających się stron – mają oni prawo prowadzić działalność zarobkową na obszarze innej strony; pracowników migrujących – mają prawo do ochrony i pomocy na obszarze innej strony.

Katalog praw socjalnych zapisanych w części II Karty otwiera prawo do pracy. Art. 1 należy do ścisłego trzonu normatywnego Karty¹⁵. Układające się strony, w celu zapewnienia skutecznego prawa do pracy, zobowiązują się do:

- osiągnięcia i utrzymania możliwie najwyższego i stabilnego poziomu zatrudnienia, mają na uwadze realizację pełnego zatrudnienia.

Komitet Niezależnych Ekspertów rozumie ten przepis jako zobowiązanie do podjęcia środków zapewniających zatrudnienie. Przepis ten wymaga istnienia planowej polityki zatrudnienia w państwach – stronach Karty. Stan bezrobocia w tych krajach był wówczas (lata 60. XX wieku) wysoki (sięgał 17%). Przedsięwzięte środki nie we wszyst-

¹⁴ R. Blanpain, M. Matey, *Europejskie...*, s. 261; *Prawa człowieka*, op.cit., s. 222.

¹⁵ *Prawa człowieka*, op.cit., s. 224.

kich krajach Unii zmieniły sytuację na rynku pracy. W dalszym ciągu najwięcej bezrobotnych miały: Francja (10,3%), Hiszpania (18,0%), RFN (7,3%) (Wschodnia), Wielka Brytania (10,8%), Włochy (11,3%). Duży odsetek bezrobotnych stanowiła młodzież do 25 lat np. w Hiszpanii 36,4%, we Francji 22,9%, Wielkiej Brytanii 17,4%, we Włoszech 27,4%.

Następne postanowienia art. 1. to:

- skuteczna ochrona prawa pracowników do zarabiania na życie przez pracę swobodnie podejmowaną.

Wiąże się to z zakazem pracy przymusowej oraz wykorzenieniem wszelkich form dyskryminacji w zatrudnieniu.

Niemniej ważnym zagadnieniem jest:

- ustanowić lub utrzymać bezpłatne służby zatrudnienia dla wszystkich pracowników;
- zapewnić lub popierać odpowiednie pośrednictwo zawodowe, szkolenie i rehabilitację;
- prawo do równego traktowania w zatrudnieniu bez względu na płeć (art. 1, protokołu dodatkowego z 1988 roku).

Do ścisłego trzonu normatywnego należą również art. 5 i 6. Pierwszy z nich zapewnia prawo zrzeszania się w organizacje zawodowe, a drugi do rokowań zbiorowych. Komitet Niezależnych Ekspertów (jeden z organów interpretacyjnych i kontrolnych realizacji Karty) uważa, że zasada z art. 5 ma dwa aspekty: negatywny i pozytywny. Negatywny polega na wymogu, aby wewnętrzny porządek prawny państw – stron nie zawierał żadnych środków ani praktyk administracyjnych naruszających swobodę pracowników i pracodawców do tworzenia swych organizacji zawodowych. Aspekt pozytywny polega na zobowiązaniu państw i innych instytucji gwarantujących realizację swobód związkowych oraz ochronę organizacji pracowniczych przed ingerencją pracodawców.

W celu zapewnienia wykonywania zapisu art. 6 strony zobowiązują się:

- popierać konsultacje pomiędzy pracownikami i pracodawcami w następujących dziedzinach, które dotyczą: zatrudnienia, spraw ekonomicznych (kierowania przedsiębiorstwem, czasu pracy itd.), spraw socjalnych;
- popierać utworzenie trybu dobrowolnych negocjacji między pracodawcami i pracownikami lub ich organizacjami – opracowanie układów zbiorowych¹⁶.

Artykuł został uzupełniony art. 2 protokołu dodatkowego z 1988 roku. Zapewnia on prawo pracownikom do informacji i konsultacji w zakładzie pracy.

Innymi artykułami zaliczanymi do ścisłego trzonu normatywnego Karty są: art. 12, 13, 16, 19¹⁷.

Właśnie artykuł 12 zapewnia prawo do zabezpieczenia społecznego. Aby skutecznie było wykonywane to prawo, układające się strony zobowiązują się:

¹⁶ R. Blanpain, M. Matey, *Europejskie...*, s. 281–290.

¹⁷ *Prawa człowieka...*, s. 230, 232, 233.

- ustanowić lub utrzymać systemy zabezpieczenia społecznego – niejednokrotnie trudno ustalić, czy w danym państwie działa system zabezpieczenia społecznego spełniający wymogi Karty;
- utrzymać system zabezpieczenia społecznego na zadawalającym poziomie oraz podnoszenia tego systemu na wyższy poziom;
- zawrzeć odpowiednie porozumienia dwustronne i wielostronne dla zapewnienia równego traktowania własnych obywateli i obywateli układających się stron w zakresie uprawnień z tytułu zabezpieczenia społecznego.

Następnie artykuł 13 daje prawo do pomocy społecznej i medycznej. Państwa strony zobowiązały się, że będą udzielać pomocy obywatelom, którzy nie mają dostatecznych środków utrzymania i zabezpieczenia w wypadku choroby. Osoby otrzymujące taką pomoc powinny być chronione przed objawami dyskryminacji społecznej i politycznej, aby nie czuły się obywatelami drugiej kategorii.

Z kolei art. 16 zapewnia prawo rodziny do ochrony społecznej, prawnej i ekonomicznej. Polityka wobec rodziny – zdaniem Komitetu Niezależnych Ekspertów – musi polegać na uruchomieniu szerokiego wachlarza działań. Kładzie się również nacisk na równość praw i obowiązków obu partnerów w małżeństwie oraz na likwidację dyskryminacji kobiet.

Natomiast artykuł 19 dotyczy praw pracowników emigrujących i ich rodzin do ochrony i pomocy. Układające się strony zobowiązały się do:

- utworzenia bezpłatnej służby, która udzielałaby informacji pracownikom w zakresie emigracji i imigracji;
- ułatwiania wyjazdu i przyjmowania pracowników;
- rozwijania współpracy między służbami socjalnymi w krajach emigracji i imigracji;
- traktowania takich pracowników, jak własnych obywateli w zakresie podatków, opłat lub składek, postępowania sądowego itd.

Pozostałe artykuły (2, 3, 4, 7, 8, 9, 10, 11, 14, 15, 17, 18) zaliczane do nienależących do ścisłego trzonu normatywnego (nie zawsze muszą one rodzić obowiązki o charakterze prawnym) dotyczą nie mniej istotnych problemów społecznych, takich jak:

- prawo do godziwych warunków pracy – zwrócono uwagę na wymiar czasu pracy dzienny i tygodniowy na przykład 5-dniowy, 40-godzinny tydzień pracy; praca dzieci i młodzieży na farmach rolnych, ograniczenie pracy w godzinach nadliczbowych, płatne dni świąteczne, przynajmniej corocznie dwutygodniowy płatny urlop;
- prawo pracownika do udziału w ustanowieniu i ulepszeniu warunków pracy, organizacji pracy i środowiska pracy – wg Protokołu Dodatkowego z 1988 roku – ma na uwadze ochronę zdrowia i bezpieczeństwa w ramach zakładu, organizację służb i ułatwień socjalnych i społeczno-kulturalnych w ramach zakładu;
- prawo do bezpieczeństwa i higieny pracy – rządy powinny zapewnić aktualność przepisów bhp i nadążanie za postępem poprzez ciągłe dostosowywanie do nowych wymagań oraz wprowadzić środki kontroli przestrzegania tych przepisów (liczba inspektorów pracy, inspekcje, sankcje itd.);

- prawo do godziwego wynagrodzenia tzn. zapewnienia pracownikom i ich rodzinom wystarczającego poziomu życia; pojęcie wystarczającego poziomu życia powinno uwzględniać podstawowe potrzeby ekonomiczne, społeczne i kulturalne pracowników i ich rodzin, w zależności od stopnia rozwoju społeczeństwa, w jakim żyją; ponadto musi ono być oceniane w kontekście ekonomicznym i społecznym każdego państwa; uznano 2/3 lub 68% przeciętnego wynagrodzenia krajowego za właściwe kryterium oceny wystarczającego poziomu życia, przy uwzględnieniu sytuacji, innych dochodów rodzin, rozmaitych świadczeń i pomocy, systemu podatkowego itp.¹⁸; uznać prawo pracowników zarówno mężczyzn, jak i kobiet do równego wynagrodzenia za pracę jednakowej wartości – ustawodawstwo kraju przyjmującego ten przepis musi zawierać wyraźne postanowienie, że mężczyznom i kobietom przysługuje równe wynagrodzenie nie tylko za jednostkową pracę, ale również za pracę równej wartości (zawiera ten przepis także Protokół Dodatkowy z 1988 roku w art. 1);
- prawo dzieci i młodocianych do ochrony zobowiązuje układające się strony do ustalenia na 15 lat wieku minimalnego dopuszczającego do zatrudnienia w pracach lekkich, co wymaga wykazu tych prac, przy których można zatrudnić dzieci; zakaz zatrudnienia dzieci podlegających jeszcze obowiązkowi szkolnemu przy pracach uniemożliwiających im pełne korzystanie z tej nauki, uznać prawo młodocianych pracowników i praktykantów do godziwej płacy (młodociani pracownicy otrzymują wynagrodzenie obniżone w stosunku do płac dorosłych o 20%, 10%, 5%, świadczenia dla praktykantów wynoszą w pierwszym roku 30%–40% płacy pracownika dorosłego, w drugim roku 40%–60%, w trzecim roku 50%–70%, a w czwartym 50%–65%); wprowadzić dla pracowników w wieku poniżej 18 lat co najmniej 3-tygodniowy płatny urlop; ochrona przed pracą nocną; zapewnienie opieki lekarskiej; ochrona przed fizycznym i moralnym niebezpieczeństwem – obejmuje opiekę przed zagrożeniami, które nie są związane z pracą;
- prawo kobiet pracujących do ochrony zapewnia im przed i po porodzie wypoczynek w łącznym wymiarze 12 tygodni i odszkodowania za utratę zarobku w postaci płatnego urlopu, świadczenia z ubezpieczenia społecznego, wypłat z funduszy publicznych; nie wolno wypowiedzieć pracy kobiecie przebywającej na urlopie macierzyńskim; zapewnić matkom karmiącym przerwy w pracy; uregulowanie pracy nocnej kobiet i pracy w kopalniach pod ziemią;
- prawo do poradnictwa zawodowego wymaga sprawnego działania służb pomagających w wyborze zawodu i awansu zawodowego, uwzględniając cechy danych osób i możliwości rynku pracy; bezpłatna, dostępna dla młodzieży, dla dzieci w wieku szkolnym i dorosłych; w nowoczesnej gospodarce działanie poradnictwa zawodowego ma szczególne znaczenie w okresie recesji ekonomicznej;
- prawo do szkolenia zawodowego wymaga od układających się stron zapewnienia lub poparcia, wedle potrzeby, szkolenia technicznego i zawodowego dla wszystkich

¹⁸ R. Blanpain, M. Matey, *Europejskie...*, s. 272–279.

- oraz ułatwienia w dostępie do wyższego kształcenia technicznego i uniwersyteckiego; poparcia systemu przysposobienia zawodowego i innych systemów szkolenia młodzieży; formy szkolenia i doskonalenia zawodowego dorosłych, szkolenie bezpłatne, włączenie czasu spędzonego na szkoleniu do czasu pracy; objęcie szkoleniem pracowników migrujących, cudzoziemskich i ich rodzin;
- prawo do ochrony zdrowia układające się strony będą realizować przy pomocy środków publicznych i prywatnych; eliminować przyczyny powstawania chorób; utworzenie służb poradnictwa i oświaty; przeciwdziałanie chorobom epidemicznym, endemicznym i innym;
  - prawo do korzystania ze służb opieki społecznej wymaga od układających się stron popierania lub zorganizowania służb opieki społecznej, które będą przyczyniały się do dobrobytu oraz rozwoju jednostek, jak i grup społecznych, ich dostosowania do środowiska społecznego; art. 14 ma na celu ułatwienie rozwoju osobistego jednostek i ich integracji w społeczeństwie; zachęcić do uczestnictwa jednostek i organizacji społecznych w tworzeniu i utrzymaniu takich służb;
  - prawo ludzi starszych do ochrony socjalnej (art. 4 Protokołu Dodatkowego z 1988 roku) zmusza strony do popierania bezpośrednio lub we współdziałaniu z organizacjami publicznymi lub prywatnymi, stosowanych środków mających na celu: umożliwienie ludziom starszym pozostawania jak najdłużej pełnowartościowymi członkami społeczeństwa, poprzez: zapewnienie odpowiednich środków stwarzających im możliwość prowadzenia godziwej egzystencji i brania aktywnego udziału w życiu publicznym, społecznym i kulturalnym, umożliwienie ludziom starszym swobodnego wyboru sposobu życia w swoim środowisku, zapewnienie mieszkań, opiekę medyczną i inne usługi;
  - prawo osób niepełnosprawnych fizycznie lub umysłowo do szkolenia zawodowego oraz readaptacji zawodowej wyraża się w zapewnieniu form szkolenia zawodowego, pośrednictwa pracy, możliwości pracy chronionej, środki zachęty dla pracodawców do zatrudniania osób fizycznie niepełnosprawnych;
  - prawo matki i dziecka do ochrony społecznej i ekonomicznej skłania do podejmowania różnych środków, łącznie z tworzeniem lub utrzymywaniem odpowiednich zakładów i służb;
  - prawo do wykonywania działalności zarobkowej na obszarze innych układających się stron powoduje stosowanie istniejących przepisów w duchu liberalnym, aby zapewnić równość traktowania pracowników – obywateli własnych i pracowników cudzoziemskich oraz ułatwienia dla tych ostatnich w dziedzinach, takich jak udzielanie zezwoleń na pracę, wydawanie zezwoleń na wykonywanie określonych zawodów, a także wzajemnego stosunku zobowiązań wynikających z różnych aktów międzynarodowych w tej dziedzinie¹⁹.

Europejską Kartę Socjalną uzupełniają Protokoły Dodatkowe z lat 1988 i 1991. Pierwszy wprowadził głównie uzupełnienia do części II i V Karty, a drugi Protokół miał na

---

¹⁹ Ibidem, s. 304–307.

uwadze usprawnianie skuteczności Karty, a zwłaszcza funkcjonowanie jej mechanizmu kontrolnego.

Europejska Karta Społeczna z 1961 roku zawiera dwie grupy praw:

A. Prawa dotyczące zatrudnienia:

- przeciwdziałanie dyskryminacji w zatrudnieniu,
- prawo zrzeszania się w związkach zawodowych,
- zapewnienie sprawiedliwych warunków pracy,
- zabezpieczenie poradnictwa zawodowego i szkolenia,
- przestrzeganie zakazu zatrudniania dzieci oraz zapewnienie ochronę młodocianym (15–18 lat),
- zabezpieczenia praw pracownikom migrującym.

B. Prawa społeczne:

- prawo do ochrony zdrowia, zabezpieczenia społecznego, pomocy społecznej,
- ochrona dzieci i młodocianych,
- prawo rodzin do ochrony,
- prawo migrujących do ochrony,
- ochrona osób w podeszłym wieku²⁰.

Polska ratyfikowała część praw zapisanych w Europejskiej Karcie Społecznej. Pomięła ważny art. 4 dotyczący prawa do słusznego wynagrodzenia. Komitet Spaw Społecznych działający przy Radzie Europy przyjmuje, że minimalne wynagrodzenie jest właściwe, jeśli stanowi 60% wynagrodzenia przeciętnego. W Polsce minimalne wynagrodzenie stanowi ponad 40% przeciętnego (tj. 1276 zł, a od 1 I 2010 r. wyniesie 1317 zł, przeciętne przekracza 3080 zł). Niemniej ważny jest protokół dodatkowy z 1995 r. Pozwala on związkom zawodowym, organizacjom pracodawców i organizacjom pozarządowym, składać skargi zbiorowe do Trybunału Praw Człowieka. Mogą one dotyczyć stosunków pracy lub zabezpieczenia społecznego²¹.

Natomiast Zrewidowana Europejska Karta Społeczna z 1996 roku została podpisana przez władze polskie 25.10.2005 r. Teraz należy ratyfikować 6 artykułów z tzw. twardego rdzenia. Zalicza się do nich prawo do: pracy (art. 1), organizowania się (art. 5), rokoowań zbiorowych (art. 6), ochrony dzieci i młodocianych (art. 7), zabezpieczenia społecznego (art. 12), pomocy społecznej i medycznej (art. 13), rodziny do ochrony społecznej, prawnej i ekonomicznej (art. 16), pracowników migrujących i ich rodzin do ochrony i pomocy (art. 19), prawo do zatrudnienia i wykonywania zawodu bez względu na płeć (art. 20). Łącznie Polska musi ratyfikować 16 artykułów lub 63 ustępy²².

Europejska Karta Socjalna z lat 1961 i z 1996 rozbudowała prawa społeczne w porównaniu z międzynarodowymi aktami, takimi jak: Powszechna Deklaracja Praw Człowieka

²⁰ Przewodnik po Europejskiej..., s. 18.

²¹ Wywiad z prof. dr. hab. A. M. Świątkowskim przeprowadzony przez Mateusza Rzemka, Gość złotych stron, „Rzeczpospolita” 19.10.2009; *Prawa Człowieka*, op.cit. s. 160; *Przewodnik po Europie...*, s. 74.

²² Ibidem.

wieka i Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Socjalnych i Kulturalnych Zgromadzenia Ogólnego ONZ.

Podsumowując dotychczasowe rozważania należy podkreślić, że szczegółowy zapis praw społecznych w konwencjach europejskich i postępujący proces integracji Unii Europejskiej nie gwarantują realizacji tych praw. Droga do ich akceptacji i włączenia do prawodawstwa poszczególnych krajów członkowskich jak i stowarzyszonych jest jednak pełna barier o różnym charakterze. W niektórych krajach członkowskich należących do grupy najbogatszych państw świata założenia Karty Socjalnej są realizowane i to w szerokim zakresie, np. RFN-ie. Zróżnicowanie ekonomiczne wśród członków Unii nie sprzyja realizacji zapisów Karty Socjalnej. Wymaga ona dużych nakładów finansowych i daleko idących zmian w przepisach wewnętrznych, zwłaszcza nowych członków i państw stowarzyszonych – przyszłych członków Unii. Zasady Karty Socjalnej są akceptowane w różnych deklaracjach politycznych. Przykładem tego jest Karta Wspólnotowa Podstawowych Praw Socjalnych Pracowników z 1989 roku. Nie została ona włączona do traktatu podpisanego w 1992 roku na szczycie w Maastricht, a tym samym nie uzyskała charakteru dokumentu prawnego.

Dopiero Traktat Amsterdamski (z 1997 r.) poświęcił najwięcej uwagi problemom społecznym. Następnie Agendy Społeczne z lat 2000–2005 i 2005–2010, Strategia Lizbońska 2005–2010, programy UE od 1975 roku do 2005 roku oraz Europejska Karta Praw Podstawowych z 7.12.2000 roku, która budzi najwięcej kontrowersji wśród ratyfikujących Traktat Lizboński.